

Anders Lundkvist

Demokratiet i markedets optik

Markedet har på to måder spillet en rolle ved analysen af demokratiet. Metodologisk har Arrow, Riker og Downs anvendt den økonomiske valghandlingsteori på analysen af demokratiske valg. Da nævnte teori er individualistisk, analyseres demokratiet ud fra den enkeltes private og selvviske præferencer. Demokratiet bliver dermed instrumentelt i forhold til disse præferencer, altså uden egenverdi, og videre bliver det vanskeligt at forstå, hvorfor vælgerne overhovedet stemmer, altså hvordan demokrati er muligt. Politisk-filosofisk har Buchanan og Hayek anbefalet begrænsninger i demokratiet, men hvorfor ikke dets afskaffelse? Er dette ikke det konsekvente markedssynspunkt?

Den herskende ideologi i vore dage hedder – med Fukuyama – „demokratisk markedsøkonomi“. Derfor er det ikke uinteressant at undersøge det principielle forhold mellem marked og demokrati.

Socialister har traditionelt hyldet ideer om *lighed*. På det politiske plan virkeliggøres disse ideer i demokratiet, hvor vi alle tæller lige, nemlig med én stemme hver. På det økonomiske plan indebærer privatejendom og marked imidlertid en principiel ulighed, thi her regnes der ikke i hoveder, men i hoveder, dvs. vor indflydelse er bestemt af tegnebogens tykkelse, af privatejendommens størrelse. Derfor er socialister skeptiske over for markedet og advokerer en demokratisering af økonomien, det være sig i form af begrænsede forslag om økonomisk demokrati eller mere radikale ønsker om planøkonomi, baseret på fællesejendom.

Liberalister har lige så traditionelt hyllet ideer om individuel *frihed*. Disse virkeliggøres i privatejendommen og markedet, hvor individet er tilstået den højeste magt, mens demokratiet er mere problematisk, fordi den enkelte her synes at blive undertrykt af flertallet. Denne konflikt mellem privatejendommens og demokratiets principper var åbenbar i forrige århundredes liberale debat (for

eksempel Stuart Mill), og den er dukket op igen i den moderne neoliberalismes betænkkeligheder ved demokratiet.

I løbet af den sidste snes år har neoliberalismen langt hen ad vejen haft styrke til at virkeliggøre sit *økonomiske* program, nemlig markedets selstændiggørelse over for politikken, dermed over for det demokratiske system. Kapitalen er blevet frigjort fra sine snærende nationale bånd, keynesiansk finanspolitik har længe været på retur, og pengepolitikken er nu stort set uafhængig af parlamentarisk kontrol; tidligere højre-radikale positioner er nu alment accepteret.

På denne baggrund må det være relevant at underkaste neoliberalismens *politiske* program en nærmere undersøgelse. Dette vil ske i form af en kritisk analyse af Buchanans og Hayeks demokratiopfattelse. Dette vedrører det politisk-normative. Forinden skal vi se på Downs', Schumpeters og Arrows forsøg på at begribe politik ved hjælp af markedets analyseredskaber; demokratiet ses her *metodisk* i markedets optik.

Det er en længere diskussion, hvorledes demokrati skal defineres. Ordet betyder som bekendt folkestyre, hvilket straks giver den centrale differentiering mellem styre *ved* folket og styre *for* folket.

Anders Lundkvist

Demokratiet i markedets optik

Markedet har på to måder spillet en rolle ved analysen af demokratiet. Metodologisk har Arrow, Riker og Downs anvendt den økonomiske valghandlingsteori på analysen af demokratiske valg. Da nævnte teori er individualistisk, analyseres demokratiet ud fra den enkeltes private og selvviske præferencer. Demokratiet bliver dermed instrumentelt i forhold til disse præferencer, altså uden egenverdi, og videre bliver det vanskeligt at forstå, hvorfor vælgerne overhovedet stemmer, altså hvordan demokrati er muligt. Politisk-filosofisk har Buchanan og Hayek anbefalet begrænsninger i demokratiet, men hvorfor ikke dets afskaffelse? Er dette ikke det konsekvente markedssynspunkt?

Den herskende ideologi i vore dage hedder – med Fukuyama – „demokratisk markedsøkonomi“. Derfor er det ikke uinteressant at undersøge det principielle forhold mellem marked og demokrati.

Socialister har traditionelt hyldet ideer om *lighed*. På det politiske plan virkeliggøres disse ideer i demokratiet, hvor vi alle tæller lige, nemlig med én stemme hver. På det økonomiske plan indebærer privatejendom og marked imidlertid en principiel ulighed, thi her regnes der ikke i hoveder, men i hoveder, dvs. vor indflydelse er bestemt af tegnebogens tykkelse, af privatejendommens størrelse. Derfor er socialister skeptiske over for markedet og advokerer en demokratisering af økonomien, det være sig i form af begrænsede forslag om økonomisk demokrati eller mere radikale ønsker om planøkonomi, baseret på fællesejendom.

Liberalister har lige så traditionelt hyllet ideer om individuel *frihed*. Disse virkeliggøres i privatejendommen og markedet, hvor individet er tilstået den højeste magt, mens demokratiet er mere problematisk, fordi den enkelte her synes at blive undertrykt af flertallet. Denne konflikt mellem privatejendommens og demokratiets principper var åbenbar i forrige århundredes liberale debat (for

eksempel Stuart Mill), og den er dukket op igen i den moderne neoliberalismes betænkkeligheder ved demokratiet.

I løbet af den sidste snes år har neoliberalismen langt hen ad vejen haft styrke til at virkeliggøre sit *økonomiske* program, nemlig markedets selstændiggørelse over for politikken, dermed over for det demokratiske system. Kapitalen er blevet frigjort fra sine snærende nationale bånd, keynesiansk finanspolitik har længe været på retur, og pengepolitikken er nu stort set uafhængig af parlamentarisk kontrol; tidligere højre-radikale positioner er nu alment accepteret.

På denne baggrund må det være relevant at underkaste neoliberalismens *politiske* program en nærmere undersøgelse. Dette vil ske i form af en kritisk analyse af Buchanans og Hayeks demokratiopfattelse. Dette vedrører det politisk-normative. Forinden skal vi se på Downs', Schumpeters og Arrows forsøg på at begribe politik ved hjælp af markedets analyseredskaber; demokratiet ses her *metodisk* i markedets optik.

Det er en længere diskussion, hvorledes demokrati skal defineres. Ordet betyder som bekendt folkestyre, hvilket straks giver den centrale differentiering mellem styre *ved* folket og styre *for* folket.

Det første leder til en procedural opfattelse af demokrati, hvor focus ligger på den politiske beslutningsproces. Moderne „deltagerdemokrater“ diskuterer her muligheden for direkte demokrati etc., men det ser jeg stort set bort fra, fordi dette ikke indgår – ikke positivt, i hvert fald – i mine forfatteres univers. For dem er den demokratiske procedure valg og intet andet. I overensstemmelse hermed betjener jeg mig af en minimaldefinition af demokrati: borgerne har lige politisk indflydelse, hvilket kommer til udtryk i lige og almen stemmeret.

Styre for folket er, som vi skal se, det store stridens æble. Hvad er domænet for dette styre, hvordan bestemmes folkets interesser, og giver den demokratiske procedure resultater, der kan siges at harmonere med disse interesser (eller præferencer)? Her forudsætter jeg intet.

Schumpeter og Downs: Den selviske vælger

Joseph A. Schumpeter (1942) begreb udtrykkeligt demokratiet i markedets billede. Hvor den klassiske demokratiteori i hans – noget fortegnede – billede begreb demokratiet som en idéernes slagmark, beder Schumpeter os om at komme ned på jorden, hvor de politiske agenter styres af egeninteressen, i stil med det klassiske billede af homo oeconomicus. Vælgeren stemmer på det parti, der giver ham eller hende størst økonomisk fordel; politikerne, på sin side, stræber efter maximal magt og udbyder derfor de idéer, det partiprogram, der formodes at tiltrække flest vælgere. Den nyttemaximerende forbruger og profitmaximerende foretager finder således deres politiske pendant i henholdsvis vælgeren og politikerne. Politikerne konkurrerer om stemmer, dermed magt, og ligesom produk-

tion er „incidental“ i forhold til profit, således er idéer incidental i forhold til magt (Schumpeter, 1942: 282).

Det hele kan ses som et borgerligt modstykke til Marx's ideologikritik: hvor Marx (måske i en lidt firkantet version) ser politik og idéer som blot udtryk for klasseinteresser, ser Schumpeter dem som udtryk for individuelle interesser.

Hvis man just har vendt det sidste blad i en bog med højtflyvende overvejelser over demokratiets sammenhæng med autonomi, frihed, lighed etc. får Schumpeters teori en befriende „no nonsense“ kvalitet. Det beror på, at det er en deskriptiv teori om det angelsaksiske demokratis faktiske funktionsmåde. Det er ikke en normativ begrundelse for demokrati. Faktisk indeholder den et arsenal af delhypoteser, der tilsammen gør det uforståeligt, hvorfor Schumpeter ikke konkluderer med at anbefale at demokratiet erstattes af et oplyst enevælde:

For det første har han en ringe mening om almindelige menneskers politiske indsigt. Følgende Hayek betragter han vor nære viden som troværdig og vort nære engagement som seriøst, men når det drejer sig om overordnede politiske anliggender, er vi som børn (s. 262). Konsekvensen heraf må da være at fratage de fleste stemmeretten, altså afskaffe demokratiets kerne, politisk lighed. Schumpeter har da heller ingen principielle problemer med, at demokratiet tager stemmeretten fra hvem som helst (s. 244f).

For det andet afviser Schumpeter al snak om, at demokratiske beslutninger skulle inkarnere „den almene vilje“. Dels betragter han en rousseausk idé om en overpersonlig almenvilje som mystisk (s. 250). Dels foregriber han Arrow ved at skrive, at der ikke er nogen grund til at tro, at den demokratiske proces overhovedet kan sammenfatte de individuelle

viljer til en beslutning, „that could in any convincing sense be called the will of the people“ (s. 254); dette følger vel allerede af, at folk i gennemsnit er for nærsynede til at kunne udtrykke kvalificerede (almene) idéer i deres stemmeafgivning. Både apriori og aposteriori (i forhold til stemmeafgivningen) er den almene vilje en irrationel størrelse. Heraf Schumpeters centrale konklusion: Demokratiets – stemmeafgivningens – rationale ikke er at udtrykke folkets mening, men at vælge en regering (s. 273). Det er imidlertid helt ubegribeligt, hvorfor det inkompetente folk skal indblandes i regeringsdannelsen, – så meget mere som Schumpeter mener, at de klogeste beslutninger ofte er taget af udemokratiske ledere (for eksempel Napoleon, som førstekonsul, jf. s. 255).

Schumpeter kritiseres gerne for at give en alt for kynisk beskrivelse af demokratiet, men ret beset er hans aristokratiske teori en kritik af demokratiet, altså en begrundelse for at afskaffe det. Det er snarere en teori *mod* demokrati end en teori *om* demokrati.

Anthony Downs (1957) følger udtrykkeligt (s. 29) i fodsporene på Schumpeter. Alle aktører handler selvisk.¹ Vælgeren stræber efter flest mulige ydelser fra det politiske system, og politikerne – hos Downs stedse organiseret i partier – stræber alene efter magt og parlamentsvalgets eneste funktion er at udpege en regering. Downs erkender muligheden for altruistisk – social – motivation blandt vælgerne, men det afskrives som underordnet, og partiernes ideologier og forsikringer om at ville tilfredsstille vælgernes ønsker betragtes som „windowdressing“, på samme måde som virksomhederne stræber efter egen profit, men gerne foregiver at have forbrugernes behov som mål.

Denne modellering af det demokratiske system er naturligvis i strid med en

idealistisk model, der ser demokratiet som en idéernes kamp om udformningen af det gode eller retfærdige samfund; men den er også i strid med en marxistisk model, hvor partiernes ideologier udtrykker klasseinteresser, altså har et mål, der rækker længere end uspecificeret magt. Det kan måske argumenteres, at mens den marxistiske model på rimelig adækvat vis beskrev det gamle klassesamfund (jf. det gamle fire-parti system i Danmark), reflekterer Downs et mere moderne, individualiseret samfund. I øvrigt skal jeg ikke komme ind på hans mere konkrete hypoteser om partisystemets funktionsmåde. Blot skal det nævnes, at borgernes politiske aktivitet udover valgdagen ikke spiller nogen rolle i hans rene model. For deltagerdemokrater er kommunikation og politisk debat essentielle elementer i demokratiet, thi ellers kan dette ikke være styre *ved* folket, men hos Downs kommer dette først ind i billedet, når han tager højde for usikkerhed, altså mangelfuld viden; da bliver overtalelse vigtig (s. 82ff).

Forskellen mellem Schumpeter og Downs ligger i metoden. Downs opdagede det indlysende, nemlig at hvis demokrati reduceres til valg, må den økonomiske valghandlingsteori (rational choice) også kunne anvendes ved politisk analyse og derved give denne en mere stringent karakter. Den moderne valghandlingsteori² er neutral med hensyn til genstand og motivation; det første åbner for anvendelse på det politiske domæne, det sidste udnytter Downs ikke, givetvis fordi motivationens præcisering til selviskhed er forudsætningen for, at han kan drage nogle indholdsmættede konklusioner.

Der kan som nævnt argumenteres for, at Downs' model er en rimelig approximation til vort politiske system. Men det er givet, at modellen er inkonsistent

som en model af et demokrati; hans præmisser er uforenelig med demokrati, umuliggør altså et demokratisk system. Grunden ligger i det såkaldte stemmeparadox (som ikke må forveksles med Arrows valgparadox, jf. nedenfor): Hvis vælgerne er selviske og rationelle – hvilket Downs også antager – vil ingen ulejlige sig med at sætte sig ind i partiprogrammerne og derefter have besværet med at bevæge sig hen til skolen for at stemme; den enkelte stemme er nemlig en dråbe i havet. Den enkelte har ikke en jordisk chance for gennem sin stemmeafgivning at sætte sine egne interesser gennem; det demokratiske valg kan ganske enkelt ikke bruges hertil. Man kan strides om, hvorvidt homo politicus er selvisk eller ej, og man kan ikke udelukke, at nogle selviske tåber finder på at stemme, men det er 100 pct. sikkert, at den selviske og rationelle vælger er en umulighed, en selvmodsigende størrelse.³ Det er meget muligt, at der er problemer med den gamle, hæderkronede opdeling i en økonomi, hvor den selviske bourgeois hersker, og en politik, hvor den socialt ansvarlige citoyen er agenten, men ved blot at afskaffe den socialt sindede Homo Politicus afskaffes demokratiet.

Man skal lede længe for at finde en model, hvor præmis og genstand – selviskhed og demokrati – så åbenbart slår hinanden i hovedet. Downs var opmærksom på problemet, så derfor konkluderede han vel, at en teori om demokrati (forstået som almene valg) *ikke* kunne bygge på selviske agenter? Næh, det gjorde han ikke. Selvmodsigelsen fremstilles som et paradox, dvs. en kun tilsyneladende modsigelse, og derefter går den vilde jagt gennem mange år og tidsskrifter – se Miller (1997) – for at løse det problem, der ligger i, at de fleste faktisk stemmer. Principielt kan det jo gøres ved

enten at socialisere vælgeren en anelse („hvad siger de andre, hvis jeg ikke stemmer?“) eller ved at afdemokratisere genstanden en anelse („demokratiet kræver ikke at folk stemmer, kun at de har stemmeret“); på den måde kan man naturligvis godt få en mudret og principløs teori, der ikke straks skydes ned af empirien.

Hvorfor stemmer folk? Dette er det store og gådefulde problem for denne retning inden for politisk teori. Det ses ikke, at det er et helt imaginært problem, nemlig alene skabt af teoriens inkonsistens; problemet eksisterer ikke, hvis den selviske vælger erstattes af den sociale vælger, med meninger og interesser der rækker ud over næsetippen.

Arrow og Riker: Demokrati og individualisme

Arrows Teorem

En demokratisk afstemning bygger på individuelle valg, der sammenfattes til en fælles beslutning, et kollektivt valg. Schumpeter og Downs underordnede det demokratiske valg under økonomiens gamle fundamentalpræmis (selviske agenter), men politisk teori kan nøjes med at låne valghandlingsteorien som ren metodologi; som sådan er den ikke bundet af en substantiel antagelse om selviskhed.

Kenneth Arrow satte i 1951 spørgsmålstegn ved, om demokratiets kollektive valg på rationel vis er relateret til de individuelle valg og præferencer. Senere (i 1982) foranledigede dette William A. Riker til at betvivle, at det klassiske demokratiideal (kaldet „populisme“) overhovedet kan virkeliggøres; hvis det er rigtigt, er dette demokrati en utopi i gæmmeldags forstand, dvs. urealisabelt, hvorfor normative begrundelser for det bliver irrelevante.

Diskussionens udgangspunkt er Arrows Umulighedsteorem (Valgparadoxet), hvor der ikke forudsættes noget om vælgeres motivation. Sagen er ret så kompliceret, men hovedidéen er denne:⁴

Antag at A, B og C skal vælge mellem x, y og z, og antag at deres præferencer er disse:

A: $x > y > z$

B: $y > z > x$

C: $z > x > y$,

dvs. A foretrækker x fremfor y, og y fremfor z; tilsvarende med B og C. x, y og z kan for eksempel stå for tre præsidentkandidater eller for flere penge, uændret beløb eller færre penge til forsvaret.

Det ses, at de tre muligheder hver får én stemme, hvilket i et demokrati ikke giver en afgørelse. En kollektiv beslutning synes at kræve, at valget snævrer ind til kun to alternativer. Hvis gruppen nu først stemmer om x eller y, vinder x og y elimineres (med to stemmer – A og C – mod B's ene stemme); x går altså videre til næste valgrunde med z, hvorved x elimineres og z vinder (B og C mod A). Proceduren har givet os en vinder – z – men problemet er, at hvis gruppen stemte om z versus y, ville z elimineres og y vinde (A og B mod C). Afstemningsresultatet afhænger ganske af proceduren, altså af stemningsrækkefølgen; som vi alle er bekendt med, afhænger et mødes beslutning ofte af hvordan og af hvem dagsordenen sættes.

Dette giver to problemer. Det første problem er praktisk: Kan demokratiet overhovedet producere en fælles beslutning, eller indebærer den strikse overholdelse af demokratiske procedurer, at det politiske system destabiliseres – og måske bryder sammen i kaos – fordi nødvendige beslutninger ikke kan træffes; kan demokratiet fungere? Dette diskuteres i næste underafsnit.

Derefter diskuteres det principielle problem: Er den kollektive beslutning rationel, forstået på den måde, at den er logisk relateret til de individuelle valg og de præferencer, der ligger bag disse? Kan den demokratiske beslutning fremstilles som udtryk for den almene vilje, det fælles bedste? Dette problem opstår naturligvis kun, såfremt det første problem er løst, således at der faktisk træffes en beslutning.

Beslutningsproblemet:

Er demokratiet ustabil?

Kan vort lille samfund overhovedet nå frem til en fælles beslutning, samtidig med at det respekterer demokratiets fundamentalværdi om samme politiske indflydelse til alle?

Hvis man som Riker mener, at „democracy implies voting“ (1982: 5), opstår der problemer, men politisk flertalsvalg er blot én ud af flere mulige demokratiske procedurer. Politisk lighed er nemlig også respekteret, såfremt afgørelsen træffes ved lodtrækning, evt. lodtrækning plus rotation således, at man trækker lod om den rækkefølge i hvilken de tre bestemmer (måske B i den første måned, A i den anden og C i den tredje). Arrows praktiske problem har en fuldt demokratisk løsning. Det afslører blot, at flertalsvalg ikke altid kan anvendes. Men det behøver man ikke valghandlingsteori og Arrows Teorem for at indse: Folketingets formand blev efter valget i 1998 grundet stemmelighed udpeget ved lodtrækning.

En demokratisk beslutning kan altså udmærket træffes ved lodtrækning (om det giver et rationelt resultat er et andet spørgsmål, som vi ser på i næste underafsnit). Men Arrows Teorem har praktisk relevans, fordi flertalsvalg idag er den helt overvejende praksis. Det kan vises, at hans logiske problem kan resultere i

„cycling majorities“; B og C kan i år danne et flertal på to mod en for at gennemtrumfe z i stedet for x, hvorefter A og B næste år kan danne flertal for y osv. Man kan sige, at dette er udtryk for politisk ustabilitet, men man kan også sige, at det er en fordel for demokratiet, at magthaverne roterer. Det er i hvert fald ikke udemokratisk.

Rationalitetsproblemet:

Er demokratiet meningsløst?

Hvis 60 pct. stemmer for Amsterdamtraktaten ved en folkeafstemning, mens 40 pct. stemmer imod, kan man sige, at den demokratiske beslutning – nemlig tilslutning til traktaten – udtrykker den almene vilje. Men hvis Arrows Teorem formaliserer en almindeligt forekommende situation – og det mener Riker – opstår der et problem, nemlig det velkendte tilfælde med negative flertal. Hvis den kollektive beslutning for eksempel bliver x, er der et flertal på to mod én imod dette resultat; x er derfor i modstrid med den almene vilje. Men præcis det samme kan siges, såfremt y eller z bliver resultatet. Anderledes udtrykt: Hvis en person foretrak x for y og y for z, men også z for x, ville vi sige at vedkommende er konfus, og tilsvarende giver den sociale præferences intransitive karakter det sociale valg en irrationel karakter.

Riker konkluderer heraf, at det han kalder den populistiske tolkning af demokratiet er irrationel. Denne populisme hævder, at den demokratiske beslutning skal udtrykke den almene vilje, men det er her ikke muligt; populistisk demokrati taler derfor i en „meaningless tongue“: „Populism fails, therefore, not because it is morally wrong, but merely because it is empty“ (Riker, 1982: 239).

Derimod slipper, hvad Riker kalder den „liberale“ tolkning af demokratiet

uskadt fra mødet med Arrow, thi her er der ikke nogen prætentioner om at udtrykke en almenvilje: demokratiets rationale er her alene at vælge en regering og – især – at slippe af med den (s. 244).

Der er nogle problemer i Rikers opfattelse. For det første: Riker identificerer demokratisk procedure med flertalsvalg, men i så tilfælde eliminerer det praktiske problem det principielle. Populismens problem opstår overhovedet ikke, – af den simple grund at der ikke *bliver* nogen demokratisk beslutning, det være sig x, y eller z! I Rikers scenarium kan en beslutning kun træffes ved at en diktator skærer igennem.

For det andet: Over for populismens positive og indholdsmættede demokrati-begreb (udtryk for den almene vilje), sætter Riker liberalismens negative og rent procedurale begreb. Meget vel. Imidlertid er det svært at se, hvordan der overhovedet kan vælges en regering, såfremt x, y og z er de tre kandidater; der er jo flertal imod enhver af kandidaterne.

I modsætning hertil har Rikers kritikere set *afsættelsen* af en regering som problemet for liberalismen (stadig i Rikers definition). Faktisk skærer Riker sit forsvar for det negative demokrati ned til det rene ingenting, nemlig at en upopulær regering blot *kan* afsættes (s. 243); denne nedskrivning beror på at flere forskellige procedurer kan være i overensstemmelse med flertalsvalg (dette er en indviklet sag), og at en regering kan blive afsat ved én procedure, men ikke ved en anden. Rikers kritikere drager egentlig blot konsekvensen af denne indrømmelse, når de hævder, at den liberale afsættelse af regering x er lige så irrationel som populismens vedtagelse af forslag x; som afsættelsesprocedure er demokratisk valg derfor ikke fornuftigere end „sudden illness“ (Coleman og Ferejohn, 1986: 22)

eller „a little rebellion now and then“ (Cohen, 1986: 30). I øvrigt mener kritikerne, at Riker kun kan redde sig ud af dette problem ved at sælge sin sjæl, dvs. indskrive en substantiel rationalitet i det negative flertal.

Imidlertid: At en regerings skæbne kan afhænge af den præcise procedure er selvfølgelig et problem, men i det anførte kerne tilfælde med A, B og C etc. kan liberalismen levere sin vare, nemlig afsættelsen, hvorimod populismen kommer til kort: to mod en for afsættelse, men en mod to for et bestemt program. På samme slagmark vinder liberalismen. Jeg kan ikke se, at Riker her har et afgørende problem.

Riker er tilhænger af „protective democracy“, og han viser, at demokratiet er et effektivt middel til at komme af med tyranner. Derimod viser han ikke, at demokratiet er *nødvendigt* for at opfylde dette formål: også tvungen rotation mellem lederne (uden valg overhovedet) eller valg blandt en lille del af samfundets medlemmer kan beskytte mod tyranni. Rikers teori giver altså ikke en positiv begrundelse for demokratiet.

Lad os nu se på rationalitetsproblemet, således som det oprindeligt blev formuleret af Arrow. Det vi i nærværende artikel må være interesseret i er, om valgbehandlingsmetoden kan afsløre immanente problemer i demokratiet, – problemer der gør den demokratiske beslutning irrationel, meningsløs. Dette spørgsmål har naturligvis kun mening, såfremt denne beslutning sammenlignes med noget andet, som kan tjene som standard. Hos Arrow er dette *vælgernes individuelle præferencer*. Dermed fravælger Arrow to tolkninger.

For det første kunne han have fulgt Samuelsons behavioristiske tolkning af valghandlingsteorien, ifølge hvilken det, den enkelte vælger at købe, eo ipso er

nyttigt; nytten eller præferencen forklarer ikke valget (købet): valget afslører – eller rettere definerer – nytten. Anvendt på det kollektive valg måtte denne tolkning indebære, at dette valg automatisk er udtryk for den kollektive nytte, den sociale præference; der er ingen extern standard. I så tilfælde havde der ikke været et problem, derfor heller ingen bog.

For det andet kunne han have valgt en anden standard end de individuelle præferencer, nemlig almenviljen i rousseausk forstand: Almenviljen er her ikke udtryk for de individuelle præferencer og værdier, thi den er forud for og uafhængigt af disse. Folkets vilje, det fælles bedste, den almene interesse, det gode samfund – der er mange termer – er noget, som Rousseau eller Platons Filosofkonge kan tænke sig frem til, og som ikke ændres såfremt en vælger skifter præferencer. Det er en objektiv idé, som man selvfølgelig kan håbe, at vælgernes kollektive beslutning rammer, men flertalsvalg – ja, individuelle valg overhovedet – bliver fundamentalt ubegrundede.⁵ Overfor denne objektive idealisme sætter Arrow sin egen subjektive idealisme, idet han tager de subjektive værdier som standard.

Hans hovedresultat er, at hvis vælgerne er helt suveræne, dvs. hvis disse individer kan udtrykke en hvilken som helst værdi eller præference, så kan man ikke konstruere en demokratisk procedure, der garanterer, at den kollektive beslutning er rationel; specielt kan almindeligt flertalsvalg meget vel producere en irrationel beslutning, altså en beslutning som er i uoverensstemmelse med vælgernes præferencer. En sådan overensstemmelse kan kun sikres ved, at en diktator skærer igennem, eller ved at vælgernes suverænitæt begrænses ved at deres valgmuligheder – domænet for deres præferencer – begrænses. Hvis der kun er to valgmu-

ligheder (en folkeafstemning), eller hvis vælgerne på forhånd er i rimelig overensstemmelse med hinanden, er det intuitivt klart, at den kollektive beslutning lettere kan være rationel; i grænsetilfældet hvor de alle er enige – „unanimity“ – i for eksempel q giver det sig selv at den kollektive beslutning q harmonerer med individ-præferencerne (jf. herom Arrow, 1951: 59f og 74f). Arrow diskuterer en sådan begrænsning ud fra, om det er en rimelig – ikke for restriktiv – antagelse om individerne og deres præferencer; men principielt må man sige, at en hvilken som helst begrænsning i valgmulighederne krænker vælgerens frihed (suverænitet) og derfor begrænser demokratiet.

Arrows nedslående konklusion er altså, at en hvilken som helst demokratisk procedure meget vel kan resultere i irrationelle beslutninger.

Hvordan kan Arrow nå frem til dette særegne resultat? Den enkelte vælger har en række valgmuligheder, for eksempel x, y og z, og når man skal sammenligne den kollektive beslutning med de individuelle præferencer ville det umiddelbare nu være at antage, at vælgeren tildeler de tre muligheder forskellige værdier, der afspejler præferencerne, for eksempel at x tæller som ti, y som syv og z som to; for den næste vælger er præferencerne måske fem, ti og fire etc. Vi lægger til slut sammen for alle vælgere, og finder måske at x får 750, y 900 og z 300. Hvis beslutningsprocessen faktisk resulterer i y, kan vi sige at den kollektive beslutning er rationel, ellers ikke.

Dette er den metode, som Bentham og utilitaristerne skulle have anvendt, hvis de havde søgt at vise demokratiets værdi (for dem: nytte), i stil med Benthams begrundelse for andre sociale fænomener, såsom et retssystem med mildere straffe. Arrow afviser imidlertid – i overensstem-

melse med moderne økonomisk teori – denne fremgangsmåde, for dels vil han kun tillægge vælgerne evne til ordinal præferering (simpel rangordning), dels er interpersonel sammenligning – dermed addering – uacceptabel. I stedet knytter Arrow – i 1963-efterskriftet – an til Pareto's minimumsbetingelser for økonomisk effektivitet; i teorien om kollektive beslutninger bliver det til en rationalitetsbetingelse, hvis indhold forenklet udtrykt er, at den kollektive beslutning skal være x, såfremt alle vælgere er indifferente mellem x og y, undtagen én, som foretrækker x. Det er et særdeles rimeligt rationalitetskrav, som ingen demokratisk procedure med sikkerhed kan opfylde.

Arrows Teorem viser, at man ikke på konsistent – rationel – vis kan begrunde demokratiet ud fra de individuelle præferencer. Hverken mere eller mindre. Dette er et bidrag, som valghandlingsteoriens metodologi giver demokratiteorien. For Arrow er den individuelle præference den ultimative værdi, og da det samtidig er evident, at han er tilhænger af demokrati, ser han resultatet som fatalt.⁶ Man kan selvfølgelig diskutere det logiske problems praktiske betydning, og derfor kan man stadig give allehånde pragmatiske begrundelser for demokrati (at den politiske aktivitet omkring valgene, diskussionerne etc., i sig selv er værdifulde), men en rationel begrundelse er udelukket. Ret beset er konsekvensen af hans individualistiske præmis, at et mere rationelt resultat ville opnås med en diktator, der dels var alvidende om vælgernes præferencer, dels var venligssindet og derfor stræbte efter at tilfredsstille dem.

Buchanan: Marked eller demokrati

James Buchanan tilhører den neolibérale eller libertære tradition. Økonomiteo-

retisk er han modstander af neoklassikerne, herunder Arrow, og tilhænger af den østrigske skole. Han afviser at gøre økonomisk analyse til en „teknisk“ disciplin, hvor legitimeringen af markedsøkonomien kommer til at hænge på, om den er effektiv i Paretos forstand (effektiv ressourcefordeling samt velfærdsop-timering), om den resulterer i „market failures“ (externaliteter) etc.; han afviser ligevægtsmodeller med agenter, der allerede har al relevant information. Hans tilgang er udtrykkeligt politisk og normativ. Markedsøkonomi legitimeres ikke ved at leve op til den generelle ligevægts arkitekttegninger af idealsamfundet, men ved at være den – principielt frie og derfor forud ubekendte – proces, som frie økonomiske agenter sætter i værk.⁷

Dette præger hans analyse af politiske fænomener. Han er kendt for at have grundlagt public choice teorien, hvor politikere – som hos Schumpeter og Downs – ses som selviske,⁸ hvilket giver anledning til såkaldte „government failures“; det er naivt at tro, at regeringen som en anden helgen blot reparerer „market failures“. Men som sagt er disse effektivitetsbetragtninger ikke centrale for Buchanan. Arrows og neoklassikernes købmandsregninger trækker opmærksomheden væk fra det centrale, også når det gælder demokrati; for Arrow ville flertalsvalg være uproblematisk, hvis blot de havde været rationelle, for Buchanan er de problematiske, fordi den enkeltes frihed ofres til fordel for flertallets vilje.

Buchanans teori er befriende klar og gennemskuelig. Hans tilgang er udtrykkeligt normativ, idet hans fundamentalpræmis er individets værdier; kollektive – sociale – værdier tager han afstand fra: begreber som „den nationale interesse“, „det fælles bedste“, „den almene vilje“ er mystiske og/eller forkastelige (1986: 87).

Fra dette standpunkt vurderes alle sociale fænomener, herunder demokrati forstået som flertalsvalg. Udgangspunktet er således det samme som Arrows, men hvor denne – i Buchanans opfattelse – anlægger en teknisk betragtning, er Buchanan ikke bange for at tænke politisk.

Da intet står over individets værdier, må udgangspunktet være, at politisk tvang er forkasteligt. Frihed er det højeste gode, hvorfor politiske sammenhænge skal baseres på frivillige kontrakter.

Det ideelle ville være, at alle individuelle værdier realiseres, således at vi alle vinder. Principielt er dette ikke udelukket, thi politik er ifølge Buchanan lige så lidt som markedet et nul-sums spil (1986: 90), men han erkender, at det ofte ikke er muligt i praksis. Imidlertid bør man *stræbe* mod politiske „spil“, hvor alle kan vinde. Det er bedre at lade det være op til den enkelte, om vedkommende vil holde ferie i juli eller august end at stemme om dette, thi i sidste tilfælde undertrykkes et mindretals værdier; det er „perverst“ at se det som et mål i sig selv at udstrække demokratiet til så mange områder som muligt (1986: 252f). Af samme grund er et krav om énstemmighed at foretrække for flertalsvalg, thi den der har vetoret kan ikke undertrykkes; énstemmighed kan ikke praktiseres i dag til dag politikken, men han insisterer – følgende Locke – på det som *overordnet* princip, dvs. ved vedtagelsen af den grundlov, der fastlægger beslutningsprocedurerne – herunder flertalsprincippet domæne.

Buchanan betragter menneskene, også i deres politiske existens, som selviske. Fra Hobbes og fremefter har dette været taget som et argument for nødvendigheden af en repressiv stat. Buchanan vender sagen om og bruger det som et argument for, at de politiske institutioner bør indrettes således, at de i så ringe udstræk-

ning som muligt stiller ideelle eller moralske, dermed undertrykkende, krav til menneskene (1962: 266f). Også her fastholdes den individualistiske præmis med jernhård konsekvens: mere plads til selvisheden.

Flertalsvalg er altså umoralsk (forkasteligt), fordi det undertrykker individet. Men hertil kommer, at resultatet af det er irrationelt af langt mere fundamentale grunde end Arrow aner. Hvorfor? Jo, når vi vælger på markedet mellem at købe ris og kartofler, så oplever vi med sikkerhed konsekvenserne af valget: vælger jeg ris, så får jeg ris (og ikke kartofler); det giver mig et umiddelbart incitament til at skaffe mig informationer om kvaliteten af de to produkter. Anderledes ved politiske valg. Da min stemme ikke har en direkte effekt (den er en dråbe i havet, jf. diskussionen af Downs), har jeg intetmotiv til at informere mig, være rationel og ansvarlig:

„When the absence of linkage between individual behaviour and result is combined with the necessary difficulty in estimating opportunity costs, the essentially irresponsible nature of collective decisions becomes apparant, and quite apart from the more widely discussed (but largely irrelevant) prospects of collective ‘irrationality’ in the sense of the voting cycle. The pattern of decisions taken under majority or plurality voting rules may bear little or no relationship to any underlying ‘true evaluation’ of the citizens, if there exists no voting cycle at all” (Buchanan, 1986: 236).

Påstanden om demokratiets uansvarlighed er en gammel traver. Den blev trukket ud af stalden af Schumpeter, og siden er den dukket op i free rider problemet, i snakken om, at vælgeren gratis kan stemme for offentlige udgifter etc. Forudsætningen er stedse den selviske vælger – en forudsætning som vi har set er forkert.

Buchanan tager naturligvis afstand fra en rousseausk almenvilje, inkarnationen af en kollektiv værdi. Det frie politiske valg har her kun værdi i den udstrækning, det formår at generere det rigtige resultat, således at begrundelsen for demokratiske procedurer bliver rent instrumentel. Men en sådan begrundelse er uholdbar, for det kan meget vel tænkes, at for eksempel den mandlige halvdel af borgerne kan finde frem til dette resultat; almen valgret er ikke begrundet (1986: 250f).

Denne kritik må være korrekt, og den kan skærpes til at valg overhovedet er ubegrundet, fordi en diktator, en Filosofkonge, måske er bedre egnet til at finde en sådan almenvilje. Buchanan konkluderer, at demokratiet i stedet må begrundes normativt, nemlig som udtryk for den højeste værdi: de individuelle præferencer. Når dette er den normative basis, bliver der ingen gode grunde til at fratage for eksempel kvinder stemmeretten. Alle har krav på politiske rettigheder.

Men hvad er det Buchanan dermed har begrundet? Han har begrundet *almen* valgret og for så vidt formel politisk lighed. Så langt kan man komme, når udgangspunktet er den enkeltes frihed. Men han har ikke begrundet *lige* valgret, dermed reel politisk lighed. Derfor har han ikke begrundet demokrati, forstået som lige politisk indflydelse. Tværtimod er hans skrifter ét stort argument for at delegitimere et sådant demokrati. Det er ham særdeles bevidst:

„Within the constitutionally or legally authorized exercise of governmental or state power, political arrangements must be characterized by political equality of all those who are included in the polity’s membership, at least in some ultimate *ex ante* sense. This requirement need not, as noted earlier, guarantee that all persons carry equal weight in a defined collective choice” (Buchanan, 1986: 246).

Lige politisk indflydelse er altså ikke en fundamentalværdi for Buchanan, og når den kommer i strid med princippet om frivillige kontrakter, må den bøje af. Dette kommer klart til udtryk på to punkter:

1) *Flertalsvalg*. Vi har allerede set, at dette for Buchanan højst er et nødvendigt onde. Som han rigtigt og udtrykkeligt anfører, kan flertalsvalg nemlig ikke udledes af kontraktsynspunktet:

„The removal of the sacrosanct status accorded to majority rule was one of the main purposes of Buchanan and Tullock's 'The Calculus of Consent'. ... Majority rule, as a uniquely legitimate principle of political decisions, cannot be derived from the contractarian perspective as such“ (Buchanan, 1986: 243).

Enstemmighed (altså vetoret) må have normativ forrang, men det kan naturligvis tænkes, at borgerne – énstemmigt – vedtager en procedure med flertalsvalg; det kan også være, at de finder det mere hensigtsmæssigt indenfor nogle områder at kræve kvalificeret flertal.

Denne forbeholdne holdning til flertalsvalg kan ses som en følge af, at Buchanan underordner politisk lighed (lige politisk indflydelse) under politisk frihed. Politisk lighed kræver en valgprocedure, hvor alle borgeres stemmer tæller lige. Formelt er dette opfyldt ved krav om énstemmighed (alle har veto) eller kvalificeret flertal. Men reelt indebærer disse systemer – som nævnt af Arrow (1951: 119f) – en indbygget fordel for status quo, dvs. tilhængere af „det bestående“ – de konservative – får større politisk indflydelse end „fornyere“.

2) *Stemmehandel*. I vore dage er handel med stemmer forbudt og betragtes vel som i allerhøjeste grad odiøst. Hvorfor egentlig? spørger Buchanan (1962: 270ff). Hvis formålet med stemmeafgiv-

ning havde været at virkeliggøre en idé om det fælles bedste, ville det være moralsk faneflugt at afhænde stemmen. Men da formålet er at virkeliggøre mine præferencer, bliver stemmen et gode på linje med andre. Hvis A kan sælge sin stemme til B i en fri handel, må dette jo betyde, at begge ser en fordel i handelen; begge øger deres nytte, og hvad skulle der være galt ved det? Jeg skal ikke komme nærmere ind på Buchanans overvejelser over fordele og risici ved stemmesalg: Hovedsagen er, at han ikke har principielle indvendinger herimod. Dette er vel den ultimative konsekvens af at reducere politik til økonomi, at se demokratiet i markedets billede. Og dog: Hvorfor skal hver borger have en oprindelig forsyning på én stemme? Hvorfor denne forudsatte egalitarisme? Dette er i bund og grund uforståeligt. Hver anden sætning i Buchanans skrifter trækker i retning af den indlysende konklusion: at vi bør have politisk indflydelse i forhold til vor førpolitiske indflydelse, dvs. i forhold til vor markedsindflydelse. I politik bør der stemmes efter hoveder, ikke efter hoveder, og Buchanan burde anbefale en forfatning i stil med den gamle Prøjsiske, hvor dette var grundidéen. Her ryster Buchanan ukarakteristisk på hånden, thi disse konsekvenser drager han ikke.

Buchanans analyse er særdeles værdifuld, fordi han med næsten urokkelig konsekvens expliciterer den politik og det demokrati, der følger af en stædig fastholden af normativ individualisme; enhver skygge af en tvang over for dette individ kræver han legitimeret med udførlige bilag.

Han tror selv, at hans standpunkt, hans fundamentalpræmis, er menneskets frihed. Men det er det ikke. Hans udgangspunkt er det særlige før-sociale menneskes frihed, dette individ der først gen-

nem kontrakten indgår i sociale relationer; hvis det har lyst, vel at mærke, dvs. ser et formål, en nytteforøgelse, derved. Menneskelige værdier bliver til individuelle, a-sociale værdier, og derfor giver det sig selv, at sociale værdier (kollektive værdier) i sig selv er ikke-menneskelige og ret beset mystiske.

Alternativt kan man betragte dette a-sociale menneske som en torso, et forkrøblet menneske. Man kan betragte mennesket som i bund og grund socialt, som født ind i og uadskilleligt fra de sociale relationer. I så tilfælde bliver sociale eller kollektive værdier en integreret del af menneskets værdier.

I Buchanans optik – i enhver individualismes optik – bliver politisk frihed individets oprindelige frihed over for samfundet; dette er individets fundamentalværdi, thi uden den eksisterer det ikke; det går til grunde ved at blive det sociale menneske, men Buchanan vil naturligvis sige, at det går til grunde ved at blive undertrykt. Politisk lighed, derimod, er nødvendigvis en social værdi, eftersom lighed ifølge sagens natur indebærer en sammenligning, en relation; det giver ikke mening at tale om politisk lighed for det før-politiske menneske. For Buchanan kan lighed derfor ikke være en fundamentalværdi; i bedste fald er det en afledet og betinget værdi (det mener Buchanan), i værste fald en negativ værdi, et onde (det burde Buchanan mene).

Dette er vigtigt ved begrundelsen af demokratiet, forstået som lige politisk indflydelse. Da politisk lighed er sekundær for den konsekvente individualisme, bliver demokratiet her vanskeligt, måske umuligt at begrunde. Buchanan afviser, som vi har set, en instrumentel begrundelse af demokrati, dvs. en begrundelse hvor demokrati ikke er udtryk for en værdi, men middel til at virkeliggøre en

fremmed værdi. Inden for bucharanans idéverden holder denne afvisning ikk. Hos ham er flertalsvalg, ja, personlig stemmeafgivning overhovedet (jf. diskussionen af stemmehandel), alene begrundet i hvad der er ønskeligt og effektivt for individet.

Hvis mennesket derimod ses som socialt, kan politisk lighed, dermed demokrati, ses som en fundamentalværdi. For så vidt falder demokrati mere naturligt for socialismen end for liberalismen. Dette afsløres meget klart af Buchanans teori.

Hayek: Demokratiets begrænsede domæne

Markedets input er det frie valg (specielt det frie forbrugsvalg); da dette er Buchanans optik, når han betragter demokratiet, koncentrerer hans analyse om det politiske valgs struktur eller form. Markedets output er den usynlige hånd (Smith), den fremmede magt (Marx), den spontane orden (Hayek), altså den kollektive, overindividuelle tvang; dette aspekt er Hayeks perspektiv, og det leder ham til nogle ret snævre grænser for demokratiets domæne.

Hans ideal hedder ikke The Free Society, men The Great Society, for han ser nogle problemer med den ubegrænsede frihed (til vilkårligt at konstruere denne eller hin samfundsorden).

Hayek definerer sin position gennem en kritik af det ubegrænsede demokrati, hvor det suveræne folk bestemmer alt, fra almene retsregler til specifikke tilskud. Syndefaldet indtrådte i 1766, da det engelske parlament hævdede sin ret til at gøre hvad det ville; resultatet er blevet det nuværende „bargaining democracy“, hvor politikken er inkonsistent, et skib uden ror, fordi parlament og regering trækkes omkring af skiftende interesser.⁹

Hayek er ganske enig med Buchanan i kritikken af vælgerens uansvarlighed og den kollektive beslutnings irrationalitet.

Hvad må der gøres? Modsat Buchanan mener Hayek, at traditionen er langt klogere, end hvad det enkelte menneske kan finde på at vælge. Denne tradition er indlejret i generationernes udvikling og selektering af den bedst egnede spontane orden, og den kommer til udtryk i de regler for „just conduct“, som kan udlæses af sædvaneret (Common Law). Dette er lovens udspring og moralske fundament, og denne abstrakte lov skal sætte spille-reglerne og dermed grænserne for politik-kens konkrete foranstaltninger. Modsat i dag hvor ét organ, Parlamentet, i én pærevælling vedtager regler, der gælder for alle, og særlige projekter, der tilgodeser bestemte grupper.

Løsningen på problemet er en *konstitutionel opdeling* (Hayek, 1979: 105ff):

1) Den Lovgivende Forsamling (Legislative Assembly) skal beskæftige sig med loven og kun den. Denne forsamling beskæftiger sig ikke med interessekonflikterne, og derfor bør synspunkter baseret på interesser være fremmede; loven handler i stedet om de almene spille-regler for disse konflikter og herom bør man have en (interesseuafhængig) *mening*. Dette sikres efter Hayeks opfattelse bedst gennem et arrangement, hvor hver årgang vælger et antal repræsentanter, når årgangen er blevet 40 år, altså har nået en vis modenhed. Det sikres at de valgte er uafhængige af interesser, dels ved at de ikke kan genvælges (hvilket kunne friste nogle til at gøre sig populære hos nogle grupper), dels ved at de – efter at have tjent i måske 15 år – er sikret økonomisk gennem ansættelse i en ærefuld statsstilling (denne personlige økonomiske uafhængighed skulle sikre mod korruption).

2) Regeringsforsamlingen (Governmental Assembly) kan stort set få lov til at fungere som vore dages parlamenter, med partivalg, regeringsskift osv.; dens domæne er konkrete foranstaltninger og motivet er den særlige *interesse*. Dette er relativt uskadeligt, nu da den ikke har at gøre med egentlig lovgivning, men tværtimod er nærmest svinebundet af denne. Det er ikke uinteressant at notere, at mens Hayek tilstår almen valgret til den Lovgivende Forsamling (om end man kun stemmer én gang i sit liv, nemlig når man er 40 år) er det kun ægte private borgere, der skal have stemmeret til Regeringsforsamlingen; borgere, der er afhængige af staten, enten ved at være statsansatte eller ved at være understøttet økonomisk af staten, bør ikke have stemmeret.

I det store og hele deler Hayek forfatningsideal med Aristoteles.¹⁰ Traumet er Folkeforsamlingens – Ecclesia's – ulovlige dødsdom over nogle generaler, der blev holdt ansvarlige for en maritim katastrofe. I stedet for dette ubegrænsede demokrati vil de begge have konstitutionelt demokrati – af Hayek betegnet „Demarchy“, fordi „archein“ = at styre lyder mere disciplineret end „kratos“ = magt – hvor folket (evt. regeringen) er bundet af den nedarvede lov; bemærk at denne lov i Athen fortolkedes af et organ – Jurydomstolene (Dikasteiria) – der var udpeget gennem lodtrækning, altså ikke gennem interessebaserede valg.

Hayek forstår sig selv som tilhænger af demokrati. Det er dog ikke en værdi i sig selv, men en negativ værdi: det bedste middel til at beskytte mod tyranni:

„Not only peace, justice and liberty, but also democracy is basically a negative value, a procedural rule which serves as protection against despotism and tyranny, ... a convention which mainly serves to prevent harm“ (Hayek, 1979: 133).

Demokrati er, mere præcist, værd at kæmpe for, fordi det er „the only method of peaceful change of government which men have yet discovered“ (Hayek, 1979: 98). Ligesom hos Riker er det „beskyttelsesdemokratiet“, der forsvares.

Denne selvforståelse holder ikke. Hayeks ord og først og fremmest logikken i hans tænkning kan ikke give en begrundelse for demokrati og er på de centrale punkter i modstrid med demokratiet.

For det første: Det er ikke korrekt, at man ikke har opdaget andre metoder til fredeligt regeringsskifte end demokratiet. Indtil langt op i forrige århundrede havde man i England et system, hvor den største del af befolkningen var udelukket fra politisk indflydelse; man havde liberalisme, med udstrakt politisk frihed, men ligegyldigt hvad man i øvrigt forstår ved demokrati, giver det ikke mening at hæfte denne betegnelse på systemet; ikke desto mindre havde man i masser af år evnet at udskifte regeringerne på fredelig vis. Argumentet om beskyttelse mod tyranner holder ikke som demokratibegrundelse, heller ikke empirisk.

For det andet: Faktisk kommer man i tvivl om, hvorvidt demokrati for Hayek har noget at gøre med folkelig indflydelse. Visse udtalelser peger i retning af, at han ser ovennævnte engelske system som et ideal, men først og fremmest er der naturligvis den indskrænkede stemmeret til Regeringsforsamlingen; i Danmark udgør de selvforsørgende – statsuafhængige – borgere en meget begrænset del af befolkningen (men for Hayek er det danske system, med den store statssektor, naturligvis en perversion, som hans idealforfatning måske ikke er tænkt for). Hans betragtninger peger klart i retning af det eksklusive demokrati for privatejere (staten som et slags aktieselskab), som Locke i sin tid gjorde sig til talsmand for.

For det tredje: Dette er det vigtigste punkt, fordi det vedrører det overordnede, regelsættende organ, nemlig den Lovgivende Forsamling. Her er der almen stemmeret. Problemet ligger et andet sted, nemlig i at hele Hayeks logik dikterer at organet snarere bør være lovfortolkende end lovgivende. Som de Atheniensiske Dikasteiria, der snarere skal opdage end opfinde loven. Forsamlingens medlemmer bør ikke have magt til at feje en hævdevunden regel til side til fordel for en eller anden moderne konstruktion. En sådan begrænsning bør indgå i forfatningen, på linje med kravet om at loven skal være en almen regel. Men her snakker Hayek – ukarakteristisk – udenom det afgørende punkt: Forfatningen

„would also have to recognize that, though alterations of the recognized body of existing rules of just conduct were the exclusive right of the Legislative Assembly, the initial body of such rules would include not only the products of past legislation but also those of not yet articulated conceptions implicit in past decisions by which the courts should be bound and which it would be their task to make explicit“ (Hayek, 1979: 109).

Dette er for vagt. Det er klart, at denne forsamling skal tage udgangspunkt i omtalte „initial body“, og det er klart, at hvis denne skal ændres, så er dette denne Lovgivende Forsamlings prærogativ. Men det er ikke det, det drejer sig om. Det drejer sig om, at hele Hayeks samfundsfilosofi må tilsige en forfatning, der begrænser forsamlingens kompetence til at pille ved de spontant opståede regler som historien har produceret og selekteret.

Forfatningen bør altså indskrænke kompetencen eller domænet for denne forsamling – den eneste demokratiske hos Hayek – til et minimum. Det udviklede indebærer videre at det er uforståeligt,

hvorfor denne forsamling overhovedet skal være demokratisk? Hvorfor skal den vælges af folket, det være arriveret til en nok så moden alder? At skabe en ny lov kræver meninger (blandt andet om retfærdighed), men at finde og fortolke en lov kræver *expertise*; her er alle meninger ikke lige gode. Den Lovgivende Forsamling bør kort sagt erstattes af en Højesteret, hvor kun de lovkyndige har sæde.

Jeg vil konkludere, at Hayeks samfundsfilosofi i sine ord, sine tendenser, men især i sine implikationer er dybt udemokratisk. Den leder til et samfund, hvor den overordnede magt ligger hos en lovkyndig elite, og hvor den subsidiære magt monopoliseres af privatejerne.

Sammenfatning

Mens Downs' analyse indirekte fortalte os, at vælgeren ikke er selvisk, kan vi af Arrows analyse udlede, at demokratiet ikke kan begrundes individualistisk, ud fra den enkeltes subjektive præferencer.

Buchanans demokratianalyse tager også udgangspunkt i det enkelte individ, men nu er det dettes frihed, der understreges, og analysen er normativ. Mens Arrow klart er tilhænger af demokrati og derfor beklagede, at en rationel begrundelse synes udelukket, stiller sagen sig anderledes for Buchanan; fundamentalt ser han kollektive beslutninger som en trussel mod den enkeltes frihed, og hans analyse viser, at en éntydig hævvelse af den politiske frihed leder til en kritik af flertalsstyre. Han kan og vil begrunde *almen* valgret, eftersom frihed kræver valgmulighed, men han kan ikke og ønsker ikke at begrunde *lige* valgret, dermed politisk lighed.

Også for Hayek er menneskets frihed et hovedanliggende. Imidlertid indser han, at det helt frie menneske er et dyr, der

hurtigt vil gå til grunde i en Hobbes'sk borgerkrig. Det store valg står mellem menneskenes selvdisciplinering gennem konstruerede magtorganer, for eksempel i form af en Leviathan eller et suverænt folk (et uhemmet demokrati), eller dets underordning under overpersonlige strukturer. Hayek foretrækker det sidste, dvs. han foretrækker den spontane ordens stumme tvang fremfor menneskenes åbenlyse tvang, og derfor gør han denne orden til højeste værdi og norm, – i den er retfærdigheden, moralen og Loven installeret. Hayek var ingen beundrer af Hegel, mildest talt, men der er klare paralleller mellem den objektive Verdensånd og den overindividuelle og historisk udviklede spontane orden, og også for Hegel var frihed indsigt i nødvendighed.

Vi har set, at dette „Frihedens Jernbur“ (udtrykket er fra Gamble, 1996) sætter meget snævre grænser for demokratiet, ja, det bliver uforståeligt, at Hayek vil tillade folket gennem almen og lige valgret at pille ved dette skaberværk.

Alt i alt bliver der ikke meget tilbage af demokratiet, når det ses gennem markedets briller.

Efterskrift: Hvad er demokrati?

Ovennævnte kritik giver anledning til nogle mere positive overvejelser.

De forfattere, der er omtalt i denne artikel, deler den opfattelse, at demokratiet er instrumentelt, dvs. må begrundes ud fra de resultater det leder til. Harmonerer de med den individuelle præference (Arrow), med menneskets frihed (Buchanan), med den selekterede orden (Hayek)?

Heroverfor kan det hævdes, at det ikke er beslutningens indhold, der legitimerer demokratiet, men demokratiet, der legitimerer beslutningen, altså giver den værdi. Vi har alle nogle konkrete værdier,

som vi søger virkeliggjort, for eksempel flere eller færre motorveje, men hvis vi er demokrater, har vi herudover en politisk meta-værdi, ifølge hvilken vi bør respektere de beslutninger, der er truffet på demokratisk vis, selv om vi konkret er uenige. Deri ligger, at demokratiets værdi er rent procedural, altså uafhængig af den konkrete beslutning.

Hvordan kan denne meta-værdi begrundes? Det umiddelbare er selvfølgelig, at hvis man deltager i et valg, så er det snyd og bedrag ikke at respektere valgets resultat; hvis man ikke er villig til at tage risikoen for at komme i mindretal, bør man overhovedet ikke deltage i afstemningen. Det lærer vi allerede vore børn.

Men hvorfor flertalsvalg? Hvorfor bør flertallet på 110.000 snarere end mindretallet på 100.000 bestemme? Det beror på en præmis om, at vi alle har lige stor politisk indflydelse, thi heraf følger, at alle stemmer er lige meget værd, således at 110.000 stemmer tæller mere – vejer tungere – 100.000 stemmer.

Der er gode argumenter for denne minimalbestemmelse af demokrati som politisk lighed. Umiddelbart kan det se ud som om politisk lighed og politisk frihed er ligestillede i demokratidiskussionen, thi ligesom vi er enige om, at det er uforeneligt med demokrati, hvis den kloge eller rige eller rødhårede tæller mere end andre, når der skal træffes politiske beslutninger. Således er der næppe nogen der – idag – vil betvivle, at demokratiet forudsætter, at vælgeren er autonom, dvs. fri til at udtrykke sin mening og fri til at stemme som vedkommende ønsker.

Men der er en central asymmetri. For det første kan man godt have politisk frihed, uden at have demokrati. Alle kan have ytrings- og stemmeret, men hvis stemmerne ikke tæller lige, er det ikke de-

mokrati. Derimod kan jeg ikke forestille mig et ikke-demokratisk system, hvor alle har lige stor politisk indflydelse.

For det andet kan man udlede politisk frihed af politisk lighed, hvorimod den omvendte slutning ikke går. Politisk lighed indebærer som nævnt flertalsstyre, men kunne det nu ikke tænkes, at flertallet beslutter at fratage mindretallet dets politiske rettigheder (stemmeret og ytringsfrihed)? Selvfølgelig, men i så tilfælde havde flertallet gjort mindretallet til andenrangsborgere, altså ophævet den politiske lighed. Demokrati qua politisk lighed indbegriber de politiske frihedsrettigheder (men selvfølgelig ikke den økonomiske „frihedsrettighed“ til privatejendom). Derimod kan man, som allerede anført, ikke slutte fra politisk frihed til politisk lighed.

Noter

1. Downs støtter sig her til Calhouns interessante universalhistoriske begrundelse for denne præmis om selvished: Vi føler „more intensely what affects us directly than what affects us indirectly through others ..“ (cit. i Downs, 1957: 27). Dette nærhedsargument for selvished er en pendant til Böhm-Bawerks teori om tidspræference (som forklaring af renten) og Hayeks teori om den nære viden (som forsvar for markedet og kritik af planøkonomi).
2. Den økonomiske teorihistorie er i korthed denne: Adam Smith og senere de utilitaristiske marginalister (specielt Jevons og Menger) hævdede, at markedsagenten nødvendigvis er selvsk. „It is not from the benevolence of the butcher, the brewer, or the baker that we expect our dinner, but from their regard to their own interest“, sagde Smith (1776: 119). Jevons (1871: 90 og 133) karakteriserer generelt økonomiteorien som „the mechanics of utility and selfinterest“ og i udvekslingsanalysen må hvert individ „be considered as exchanging from a pure regard to his own

- requirements or private interests". Endelig skriver Menger (1883: 87) at „among human impulses that which impels each individual to strive for *his* well being is by far the most common and most powerfull". Derfor var økonomi „the dismal science". Det er en udbredt misforståelse, at økonomisk teori stadig hylder denne opfattelse. Marshall (1890: 19) tog afstand fra dette moralsk negative billede af homo oeconomicus, og Pareto (1927: 105f) og senere – i 1930'erne – John Hicks (1935 og 1939) omdefinerede nytteteorien til en valghandlingsteori, der ikke var afhængig af en så restriktiv præmis. Fordelen var en mere generel teori, der kunne huse enhver motivation (med den ideologiske sidegevinst at markedsøkonomien nu ikke længere handlede om menneskets lavere instinkter), ulempen at der nu snarere var tale om en formel metode end en substantiel teori. Mens Schumpeter og Downs følger den gamle teori, betjener Arrow sig, som vi skal se, af den moderne version.
3. I Downs' verden gælder – med Macphersons ord (1973: 189) – at „if all men are rational we cannot have a rational democracy." Hauptman, 1996: 40f, mener også at der er tale om et „false paradox", for så vidt som det er betinget af præmissen om selvished, men hendes begrundelse herfor er en anden end min.
 4. Jf. Arrow, 1951: 2f. Arrows bog udmærker sig ved, at forfatteren gør rede for og diskuterer resultaterne på en særdeles klar måde. – Udover Arrows bog har jeg benyttet mig af følgende sekundærlitteratur: Andersen, 1989; Hauptman, 1996; Coleman og Ferejohn, 1986; Cohen, 1986; Harrison, 1993; Christiano, 1993; Sunstein, 1993.
 5. Skønt Arrow udtrykkeligt afgrænser sig overfor Rousseaus opfattelse af almenviljen (Arrow, 1951: 22f og 81ff), bruger Riker, 1982: 11f Arrows analyse til at diskvalificere Rousseau (prototypen på „populisme" hos Riker)! Dette er naturligvis blot et spørgsmål om teoriehistorisk fejlfortolkning (påpeget af Cohen, 1986: 28), det vedrører ikke graden af rigtighed i Rikers analyse.
 6. I 1994 skrev Arrow en bemærkelsesværdig artikel, hvor han stiller spørgsmålstegn ved metodologisk individualisme; specielt fremhæver han, at denne metodologi ikke har været i stand til at give os en pristeori, thi neoklassisk pristeori *forudsætter*, at prisen er der (hvorefter agenterne mængdetilpasser).
- Mere generelt mener han, at „individual behavior is always mediated by social relations. These are as much a part of the description of reality as is individual behavior" (Arrow, 1994: 5). Han gør opmærksom på, at denne metodologi „has invaded other social sciences" (s. 1), men desværre kommer han ikke ind på sin egen politiske beslutningsteori. Det lyder som om han nu trækker hele grundlaget væk under sin gamle analyse.
7. Se Buchanan, 1986: 10, 14f, 20, 28f, 73-76, 87f og 95f, samt Buchanan, 1993: 7 og 47f; desuden har jeg anvendt Buchanan og Tullock, 1962. – Buchanan er, som en række andre økonomer fra det radikale højre (Hayek, Coase, Becker, Lucas, Friedman), blevet begunstiget med Nobel Prisen. De første to essays i Buchanan, 1986, giver et interessant indblik i hans – sejrige – kamp mod 1950'ernes og 1960'ernes dominerende Keynesianere („dirigisme"), herunder hans „opvækst" med Knight og Chicago Skolen og senere medvirken ved oprettelsen af Virginia Skolen („public choice").
 8. To bemærkninger: 1) Principielt tager Buchanan og Tullock, 1962, afstand fra, at den økonomiske og politiske agent nødvendigvis er selvisk, men de resolverer, at agenterne realistisk set overvejende er selviske og lægger derfor denne præmis til grund for deres analyse, jf. 19f, 28, 305 og 312f. 2) Til forskel fra Downs, hvor politikerne aggregeres til politiske partier, er agenten hos Buchanan og Tullock stedse individet.
 9. Hayek, 1979: 2f og 99. For en kort fremstilling af Hayeks demokrati-opfattelse, se Hayek, 1968. Sekundærlitteraturen er meget omfattende; jeg anbefaler Gamble, 1996, der kritisk, men loyalt kommer rundt om hele Hayeks samfundsfilosofi: filosofi, økonomi, politik.
 10. Primærkilderne er Aristotle: *Politics*, Aristotle: *Etics*, og Aristotle: *The Constitution of Athens*. Desuden bygger jeg på Sabine, 1948; Held, 1987, og – især – Harrison, 1993.

Litteratur

- Andersen, Heine (1989). *Rationalitet, velfærd og retfærdighed*, København: NNF.
 Aristotle, *The Politics*, transl. and ed. by T.A. Sinclair, Oxford: Penguin 1962.

- requirements or private interests". Endelig skriver Menger (1883: 87) at „among human impulses that which impels each individual to strive for *his* well being is by far the most common and most powerfull". Derfor var økonomi „the dismal science". Det er en udbredt misforståelse, at økonomisk teori stadig hylder denne opfattelse. Marshall (1890: 19) tog afstand fra dette moralsk negative billede af homo oeconomicus, og Pareto (1927: 105f) og senere – i 1930'erne – John Hicks (1935 og 1939) omdefinerede nytteteorien til en valghandlingsteori, der ikke var afhængig af en så restriktiv præmis. Fordelen var en mere generel teori, der kunne huse enhver motivation (med den ideologiske sidegevinst at markedsøkonomien nu ikke længere handlede om menneskets lavere instinkter), ulempen at der nu snarere var tale om en formel metode end en substantiel teori. Mens Schumpeter og Downs følger den gamle teori, betjener Arrow sig, som vi skal se, af den moderne version.
3. I Downs' verden gælder – med Macphersons ord (1973: 189) – at „if all men are rational we cannot have a rational democracy." Hauptman, 1996: 40f, mener også at der er tale om et „false paradox", for så vidt som det er betinget af præmissen om selvished, men hendes begrundelse herfor er en anden end min.
 4. Jf. Arrow, 1951: 2f. Arrows bog udmærker sig ved, at forfatteren gør rede for og diskuterer resultaterne på en særdeles klar måde. – Udover Arrows bog har jeg benyttet mig af følgende sekundærlitteratur: Andersen, 1989; Hauptman, 1996; Coleman og Ferejohn, 1986; Cohen, 1986; Harrison, 1993; Christiano, 1993; Sunstein, 1993.
 5. Skønt Arrow udtrykkeligt afgrænser sig overfor Rousseaus opfattelse af almenviljen (Arrow, 1951: 22f og 81ff), bruger Riker, 1982: 11f Arrows analyse til at diskvalificere Rousseau (prototypen på „populisme" hos Riker)! Dette er naturligvis blot et spørgsmål om teoriehistorisk fejlfortolkning (påpeget af Cohen, 1986: 28), det vedrører ikke graden af rigtighed i Rikers analyse.
 6. I 1994 skrev Arrow en bemærkelsesværdig artikel, hvor han stiller spørgsmålstegn ved metodologisk individualisme; specielt fremhæver han, at denne metodologi ikke har været i stand til at give os en pristeori, thi neoklassisk pristeori *forudsætter*, at prisen er der (hvorefter agenterne mængdetilpasser).
- Mere generelt mener han, at „individual behavior is always mediated by social relations. These are as much a part of the description of reality as is individual behavior" (Arrow, 1994: 5). Han gør opmærksom på, at denne metodologi „has invaded other social sciences" (s. 1), men desværre kommer han ikke ind på sin egen politiske beslutningsteori. Det lyder som om han nu trækker hele grundlaget væk under sin gamle analyse.
7. Se Buchanan, 1986: 10, 14f, 20, 28f, 73-76, 87f og 95f, samt Buchanan, 1993: 7 og 47f; desuden har jeg anvendt Buchanan og Tullock, 1962. – Buchanan er, som en række andre økonomer fra det radikale højre (Hayek, Coase, Becker, Lucas, Friedman), blevet begunstiget med Nobel Prisen. De første to essays i Buchanan, 1986, giver et interessant indblik i hans – sejrige – kamp mod 1950'ernes og 1960'ernes dominerende Keynesianere („dirigisme"), herunder hans „opvækst" med Knight og Chicago Skolen og senere medvirken ved oprettelsen af Virginia Skolen („public choice").
 8. To bemærkninger: 1) Principielt tager Buchanan og Tullock, 1962, afstand fra, at den økonomiske og politiske agent nødvendigvis er selvisk, men de resolverer, at agenterne realistisk set overvejende er selviske og lægger derfor denne præmis til grund for deres analyse, jf. 19f, 28, 305 og 312f. 2) Til forskel fra Downs, hvor politikerne aggregeres til politiske partier, er agenten hos Buchanan og Tullock stedse individet.
 9. Hayek, 1979: 2f og 99. For en kort fremstilling af Hayeks demokrati-opfattelse, se Hayek, 1968. Sekundærlitteraturen er meget omfattende; jeg anbefaler Gamble, 1996, der kritisk, men loyalt kommer rundt om hele Hayeks samfundsfilosofi: filosofi, økonomi, politik.
 10. Primærkilderne er Aristotle: *Politics*, Aristotle: *Etics*, og Aristotle: *The Constitution of Athens*. Desuden bygger jeg på Sabine, 1948; Held, 1987, og – især – Harrison, 1993.

Litteratur

- Andersen, Heine (1989). *Rationalitet, velfærd og retfærdighed*, København: NNF.
 Aristotle, *The Politics*, transl. and ed. by T.A. Sinclair, Oxford: Penguin 1962.

- Aristotle, *Ethics*, transl. and ed. J.A.K. Thomson, Penguin 1955.
- Aristotle, The Constitution of Athens, i *Aristotle and Xenophon on Democracy and Oligarchy*, J.M. Moore (ed.), Hogarth Press 1983.
- Arrow, Kenneth (1951)(1963 med efterskrift). *Social Choice and Individual Values*, New Haven: Yale University Press.
- Arrow, K. (1994). „Methodological Individualism and Social Knowledge“, *AEA Papers and Proceedings*, vol. 84, nr. 2, pp. 1-9.
- Buchanan, James M. og Gordon Tullock (1962) (1986). *The Calculus of Consent. Logical Foundations of Constitutional Democracy*, New York: University of Michigan Press.
- Buchanan, James (1993). „Property as a Guarantor of Liberty“, pp. v-61 i C.K. Cowley (ed.), *Property Rights and the limits of democracy*, Edward Elgar.
- Buchanan, James (1986). *Liberty, Market and State*, New York: New York University Press.
- Christiano, T. (1993). „Social choice and democracy“, pp. 173-196 i Copp, D., J. Hampton og J.E. Roemer (eds.), *The Idea of Democracy*, Cambridge.
- Cohen, J. (1986). „An Epistemic Conception of Democracy“, *Ethics*, vol. 97, nr. 1, pp. 26-39.
- Coleman, J. og J. Ferejohn (1986). „Democracy and Social Choice“, *Ethics*, vol. 97, nr. 1, pp. 6-26.
- Downs, Anthony (1957). *An Economic Theory of Democracy*, New York.
- Gamble, A. (1996). *Hayek. The Iron Cage of Liberty*, Polity Press.
- Harrison, R. (1993). *Democracy*, London: Routledge.
- Hauptmann, E. (1996). *Putting Choice Before Democracy*, Albany.
- Hayek, Friederich von (1968). *The Confusion of Language in Political Thought*, The Institute of Economic Affairs.
- Hayek, Friederich von (1979). *Law, Legislation and Liberty. Vol. 3: The Political Order of a Free People*, London.
- Held, David (1987). *Models of Democracy*, Polity Press.
- Hicks, J. (1935). „A Suggestion for simplifying the Theory of Money“, pp. 61-83 i Hicks, J., *Critical Essays in Monetary Theory*, Oxford, 1967.
- Hicks, J. (1939). *Value and Capital*, London, 1946.
- Jevons, W.S. (1871). *The Theory of Political Economy*, Oxford: Penguin, 1970.
- Macpherson, C.B. (1973). *Democratic Theory: Essays in Retrieval*, Oxford.
- Marshall, Alfred (1890). *Principles of Economics*, 8. ed., London, 1979.
- Menger, C. (1883). *Problems of Economics and Sociology*, Illinois, 1963.
- Miller, Gary J. (1997). „The Impact of Economics on Contemporary Political Science“, *Journal of Economic Literature*, Vol. XXXV, pp. 1173-1204.
- Pareto, V. (1927). *Manual of Political Economy*, (A. Schwier og A.N. Page transl. and ed.), Kelley 1971.
- Pateman, Carol (1986). „Social Choice or Democracy?“, *Ethics*, vol. 97, nr. 1, pp. 39-47.
- Riker, W.H. (1982). *Liberalism against Populism. A Confrontation between the Theory of Democracy and the Theory of Social Choice*, San Francisco.
- Sabine, G.H. (1948). *A History of Political Theory*, third ed., London, 1961.
- Schumpeter, Joseph (1942). *Capitalism, Socialism and Democracy*, Harper Colophon Books, 1975.
- Smith, Adam (1776). *The Wealth of Nations*, Penguin, 1974.
- Sunstein, C.R. (1993). „Democracy and shifting preferences“, pp. 196-231 i Copp, D., J. Hampton og J.E. Roemer (eds.), *The Idea of Democracy*, Cambridge.